

The Measure of our Traveling Feet

PROLOOG

De voortdurende oorlog in het Midden-Oosten, de vluchtelingen aan de kusten van de Middellandse Zee, de volle kampen en de terroristische en populistische dreigingen, zijn razendsnel onderdeel van het alledaagse leven geworden.

De kunst volgt het nieuws in haar eigen tempo. Soms schuifelt ze voorzichtig achter de actualiteit aan, andere keren marcheert ze ernaartoe of loopt er achteloos langs. De kunstenaar is geneigd om de afstand in tijd te compenseren met een nabijheid in denken en voelen. Hij is niet uit op een afgewogen oordeel, maar neemt eerder de gevoelstemperatuur van de situatie. Marres wijdt zijn programma regelmatig aan deze intuïtieve benadering van de wereld. Zo toonde *The Unwritten* (Marres, 2014) van soms pijnlijk dichtbij de intieme, vergeten en afgekeurde geschiedenissen die door de kieren van ons bewustzijn zijn geglipt.

The Measure of our Traveling Feet biedt eenzelfde benadering. De tentoonstelling biedt geen oordeel over migratie en mobiliteit, ze beoogt geen verklaring te geven voor vluchtelingenstromen of een veranderende wereld. In plaats daarvan richten de werken zich op de persoonlijke ervaringen van migranten.

De samenstellers van de tentoonstelling Laura Mudde en Claire van Els begonnen hun onderzoek naar de verhouding tussen kunst en mobiliteit jaren geleden. Gaandeweg het onderzoek, dat aanvankelijk verbonden was met hun persoonlijke relaties met Hongarije en Roemenië, kwam de wereld in brand te staan. De curatoren hadden met hun keuze voor Midden-Europa een relatief onbekend gebied aangeroerd. Nu werd die keuze overschreeuwd door de alom aanwezige verslaggeving over grote groepen vluchtelingen die de Middellandse Zee overstaken.

Met deze tentoonstelling laten de samenstellers zien hoezeer deze nieuwe werkelijkheid de kwesties weerspiegelt die de migrant al eeuwen bezighouden. Hij ontmoet nieuwe mensen, nieuwe talen en culturen waartoe hij zich moet verhouden en die soms een bedreiging vormen voor zijn leven en geloof: wat neemt hij mee, wat laat hij achter? De keuzes die hij maakt om zich staande te houden vormen een afdruk van de moderne cultuur. Die afdruk kan op vele manieren worden gelezen. Maar het is aan de kunstenaar om hem voelbaar te maken.

Valentijn Byvanck
Directeur Marres

25.09 — 27.11.2016

THE MEASURE OF OUR TRAVELING FEET

Internationale mobiliteit is door globalisering, de mondiale markt en technologische ontwikkelingen de afgelopen decennia gestimuleerd en versneld. In dit tijdperk zijn wij opgegroeid. Geboren in het midden van de jaren '80 hebben we de meest ingrijpende grens in Europa, het IJzeren Gordijn, niet bewust meegemaakt. Groot geworden in de welvarende jaren '90, kunnen we ons een leven zonder internet niet meer voorstellen. We zijn gewend aan een mobiel leven waarin we met ons Nederlandse paspoort de mogelijkheid hebben om vrij te reizen, studeren, wonen en werken op verschillende plekken in de wereld.

De vrijheid – en het voorrecht – om kosmopolitisch te zijn en om ons als “wereldburger” tijdelijk of permanent ergens anders te vestigen, is voor ons huidige migratiestromen vanuit conflictgebieden aan de randen van Europa is groot. Grote groepen mensen zijn hun land ontvlucht om te ontkomen aan oorlog en vervolging, en wagen hun leven om Europa binnen te komen. De landen in Zuid-Europa waar veel West-Europeanen vakantie houden, zijn nu het decor van hoop, angst en stilstand. Berichten over (de weerstand tegen) de oprichting van nieuwe asielzoekerscentra in Nederland, het Europese asiel- en migratiebeleid, en vragen over de religieuze, etnische en culturele achtergrond van migranten domineerden de afgelopen jaren het nieuws.

Migratie lijkt een steeds grotere politieke en economische tweedeling bloot te leggen. In theorie is iedereen vrij om zich te bewegen over landsgrenzen,¹ maar in de praktijk maakt niet iedereen aanspraak op dezelfde rechten en gastvrijheid, of kan het zich veroorloven om te vertrekken en weer terug te keren. Filosoof en politicoloog Seyla Benhabib, expert op het gebied van mensenrechten in een geglobaliseerde samenleving, typeert het als de grote paradox van globalisering. In een wereld waarin we steeds meer met elkaar verweven raken – nooit wisten we zoveel van elkaar en nooit oversteeg de economie zozeer de grenzen van de natiestaat – lijken landen hun muren steeds hoger op te trekken.²

¹ Zie artikel 13.2 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens: “Een ieder heeft het recht welk land ook, met inbegrip van het zijne, te verlaten en naar zijn land terug te keren.”

² Interview Seyla Benhabib, “Nieuwe burger kent geen grenzen”, Trouw, 28-12-2013. Benhabib onderzoekt o.a. in haar boek *The Rights of Others. Aliens, Residents and Citizens* (2004) in hoeverre internationale vluchtelingenverdragen en de omgang met grenzen nog van toepassing zijn op een geglobaliseerde wereld.

De tentoonstelling *The Measure of our Traveling Feet* is tot stand gekomen vanuit de ambitie om te kijken welke verhalen, gevoelens, ideeën en objecten ons met elkaar verbinden in de zoektocht naar een gelukkig leven.³ Wat gebeurt er wanneer je de grens oversteekt? Wie kom je tegen op je route, en wat laat je achter? Door migratie moeten we onze identiteit en cultuur steeds opnieuw vormgeven, en kunst- en cultuuruitingen zijn hierin onmisbaar – niet in de laatste plaats omdat er verbeeldingskracht nodig is voor empathie. Immers, je moet je een voorstelling kunnen maken van hoe het is om in iemand anders schoenen te staan.⁴

De kunstenaars in *The Measure of our Traveling Feet* reflecteren op een maatschappij die door migratie wordt gevormd. In een aantal werken staat de fysieke activiteit van beweging centraal; het lichaam wordt benadrukt als instrument in het verkennen en toe-eigenen van ruimte. Anderen vragen het publiek en de lokale gemeenschap om hun persoonlijke ervaringen met het migratievraagstuk te delen. Gevoelens van heimwee en de verwarring van het arriveren op een nieuwe plek worden invoelbaar gemaakt, bijvoorbeeld door individuele verhalen van migranten op te tekenen. Tot slot zijn er kunstenaars die zich richten op de thema's die uit het migratievraagstuk voortvloeien. Zij onderzoeken wat begrippen als “territorium”, “thuis” en “identiteit” betekenen in een samenleving die door de toenemende mobiliteit verandert.

De strategie van *The Measure of our Traveling Feet* is iets dat we “poëtisch activisme” noemen. De beeldende, verhalende en participatieve werken in de tentoonstelling zijn altijd kwetsbaar en persoonlijk, soms dubbelzinnig of confronterend. We onderzoeken wat het bewegen en denken voorbij landsgrenzen inhoudt door aandacht te besteden aan de sociale, culturele en politieke aspecten van migratie. Voor ons is kunst essentieel in deze zoektocht naar een samenleving die zich door mobiliteit en migratie ontwikkelt en transformeert, en waar we de betekenis en gevolgen nog niet goed van kennen.

Laura Mudde & Claire van Els

³ De titel van de tentoonstelling is afgeleid van het gedicht “To Ireland in the Coming Times” (1893) van de Ierse dichter W.B. Yeats (1865-1939) over de wijze waarop het “ritme” – de snelheid – van het pre-industriële Engeland door de industriële revolutie veranderde.

⁴ De filosoof John Dewey ontwikkelde een interessante theorie over de betekenis van kunst als ervaring en de betekenis van deze ervaring voor de maatschappij. Hij omschrijft beschaving als “een kwestie van communicatie en participatie in levenswaarden door middel van de verbeelding, en kunstwerken zijn de meest intieme en energieke manier om individuen te begeleiden in het delen in de kunsten van het leven” (Dewey, *Art as Experience*, 1934).

1 SHILPA GUPTA

24:00:01, 2012
vertrektijdenbord
30 minuten
177 × 25 × 28 cm

Shilpa Gupta is één van de belangrijkste hedendaagse kunstenaars in India. Ze werkt in uiteenlopende media en in dit geval met een *split-flap display*: een bord dat doorgaans op treinstations en vliegvelden wordt gebruikt om aankomsten en vertrekken aan te kondigen. Het werkt refereert dan ook aan het wachten dat zo eigen is aan reizen. Op ritmische wijze veranderen om de paar seconden de karakters op het bord. De veranderende woorden resulteren in een intrigerende stroom proza die lijkt te gaan over grote

thema's als identiteit, liefde en religie. Naast de betekenis van de tekst, zijn het de lege ruimtes die opvallen. Onregelmatig spatiewerk en karakters die worden ingewisseld en van oude woorden nieuwe woorden maken, zorgen voor een visueel en associatief spel. Net als een taal die niet eigen is of een tekst die verkeerd geïnterpreteerd wordt, kan Gupta's werk voor miscommunicatie zorgen. Met *24:00:01* wijst de kunstenaar op de grijze gebieden van de taal en hoe deze kunnen leiden tot verwarring, onbegrip en wij/zij-denken.

Shilpa Gupta, *24:00:01*, 2012. Met dank aan Museum Voorlinden, Wassenaar

2 JULIANA CERQUEIRA LEITE

V, 2012

sculptuur (latex, gaas, klei)
600 × 36 × 160 cm

Het lichaam van de Braziliaans-Amerikaanse kunstenaar Juliana Cerqueira Leite is het gereedschap en tegelijkertijd het onderwerp van haar werk. *V* is een massa latex, waarin alleen de afdrucken van handen, voeten en enkele vreemde uitstulpsels herinneren aan het menselijke instrument. Het latex is gegoten in een grote mal, bestaande uit een houten tunnel met daarin een trap die bekleed is met lagen klei. Nadat de kunstenaar de trap met klei heeft op- en afgelopen, is een afgietsel gemaakt dat in Marres binnenstebuiten gekeerd

Juliana Cerqueira Leite, *V*, 2012

wordt gepresenteerd. Het resultaat is een beeldhouwwerk dat de sporen van een lichaam in zich heeft. Het werk heeft iets paradoxaals: bewegingen die normaal ongrijpbaar en vluchtig zijn, worden in dit sculptuur vastgelegd. Leite is dan ook geïnteresseerd in het effect van haar handelingen op (sculpturaal) materiaal. Door haar werkwijze laat ze altijd wat persoonlijks achter en is het alsof ze zelf nog in het werk woont. Zo verkent de kunstenaar niet alleen de ruimte met haar lichaam, maar speelt ze ook met de definities van het zelfportret.

3 SOCIÉTÉ RÉALISTE

Spectral Aerosion, 2010-2011
gegraveerd kunststof
70 × 70 × 5 cm

Transitioners, London View:
Strata Map, 2009
digitale prints
afmetingen variabel

*The Future is the extension of
the past by other means*, 2009
muurinscriptie met het lettertype
Limes New Roman

Société Réaliste, MA: *Culture States: Superimposition of political frontiers at the turn of each century between year 0 and year 2000 of the European Peninsula and its surroundings*, 2009

Deze brij van uitgekerfde, kronkelende lijnen is nog net herkenbaar als de kaart van Europa. Op sommige plekken is de wirwar geconcentreerder dan op andere plekken. Vooral in West-Europa lopen er zoveel lijnen dat het gebied bijna weggehouden is, terwijl in Oost-Europa, richting Rusland, lijnen nog afzonderlijk zichtbaar zijn. *Spectral Aerosion* is de derde uitvoering van het kaartenproject *Transitioners – London View* dat het kunstenaarscollectief Société Réaliste in 2009 startte. Dit project begon met een kaart van het Europese continent waarop alle politieke grenzen die tijdens iedere eeuwwisseling van het jaar 0 tot 2000 bestonden, te zien zijn. De grenzen zijn van elkaar gescheiden door middel van een kleurschema: elke grensleeftijd krijgt een andere kleurentoon, van puur cyaan in het jaar 0 tot puur magenta in het jaar 2000.

De andere plattegrond toont een kleurenmetrische kaart van Europese gebieden: een vlekkenpatroon van blauwe, paarse en roze kleurtonen. Dit kleurschema toont de afstand van een stuk land tot een bepaalde

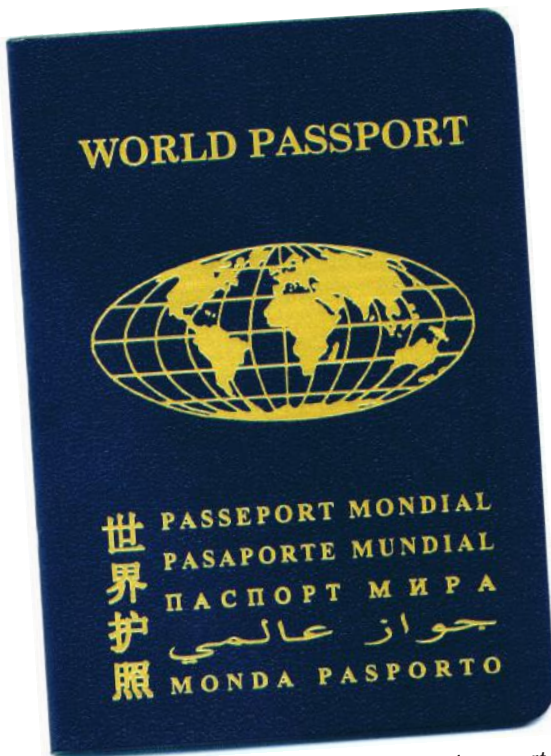
grens, en kan gelezen worden als de kans dat een gebied zal lijden onder een grensconflict. Toen Société Réaliste deze kaart in zwart-wit uitvoerde, resulteerde dit in de versmelting van verschillende tijdzones en de verbrijzeling van het Europese continent. Dit effect is goed zichtbaar in de houtreliëfsculptuur *Spectral Aerosion*. De grenzen zorgen voor geopolitieke kloven, waarbij uitputting van tijd en verzadiging van ruimte zichtbaar zijn gemaakt. Het is een representatie van de erosie van machtsstructuren in Europa.

Naast kaarten ontwikkelt Société Réaliste lettertypes, waarmee ze hedendaagse politieke kwesties in een ander perspectief plaatsen. 'Limes New Roman' bestaat uit 23 karakters, die elk een kalligrafische vertaling zijn van verschillende grenzen over de wereld. Grenzen die militaire zones aangeven, bewaakte grensovergangen of muren om immigranten tegen te houden, w zijn nu letters in het alfabet.

*World Government of
World Citizens, 1948*

Garry Davis was Broadway-acteur van beroep toen hij tijdens de Tweede Wereldoorlog werd opgeroepen mee te vechten als bommenwerperpiloot. Na deze periode, getekend door dood en ellende, trok Davis de volgende conclusie: als er geen naties bestaan, bestaat er ook geen oorlog. In 1948 schreef hij zich uit als staatsburger van de Verenigde Staten en verklaarde zichzelf tot eerste wereldburger. Een paar jaar later richtte Davis de *World Government of World Citizens* op. De pers was verdeeld: was hij een visionaire idealist, een naïeve romanticus of een gefrustreerde veteraan? Het idee van vrij reizen was indertijd nog niet gangbaar.

Tot in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens een wet werd opgenomen waardoor iedereen de vrijheid en het recht kreeg zijn eigen land te verlaten en er weer naar terug te keren. Nog steeds stelt dit One World concept iedereen ter wereld in staat een wereldburger te worden door een wereldpaspoort aan te vragen. Er zijn meerdere landen die het paspoort erkennen, hoewel niet bekend is hoeveel mensen, naast Davis zelf, er succesvol grenzen mee zijn overgestoken. Via de website www.worldservice.org verstrekt de organisatie bijvoorbeeld wereldpaspoorten aan mensen die staatloos zijn.

World Service Authority®, *Wereldpaspoort*,
1948-heden, www.worldservice.org

Anca Benera & Arnold Estefan,
Untitled, 2016. Foto: Ben Brouillon

Anca Benera & Arnold Estefan, *Untitled*, 2016.
Foto: Benera & Estefan

5 ANCA BENERA & ARNOLD ESTEFAN

Untitled, 2016

video, 22 min. 52 sec., zaagsel
variabele afmetingen

Dit werk komt voort uit de familie-geschiedenis van de kunstenaar Arnold Estefan, die de installatie samen met Anca Benera maakte. Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog besluiten de Hongaarse overgrootouders van Estefan, die moeten vluchten voor het Rode Leger, naar het westen te migreren, voorbij de nieuwe grenzen van Roemenië. Als symbolisch gebaar neemt ieder familielid een meubelstuk uit de woonkamer mee – in de hoop dat ze snel weer met familie en land herenigd zullen worden. Maar ze komen niet meer terug en de familie verliest contact. Geïnspireerd door dit verhaal, sporen Estefan en Benera de

overgebleven meubels van de uitgewaaierte familie op: ze vinden drie stoelen in verschillende delen van Europa. In de geprojecteerde *docu-performance* is te zien hoe zij de stoelen met schuurpapier opschuren, totdat deze verdwenen zijn. Ter nagedachtenis aan tijden van oorlog en migratie in het 20^e-eeuwse Europa, maken ze van de overblijfselen zaagselbrood: een gebruikelijk oorlogsmaal. Sinds 2011 werkt het kunstenaarspaar samen aan installaties, video's, performances en workshops. Hierin zijn ontheemding, migratie en identiteit belangrijke thema's.

Sleepers IV, 2011
80 dia's in carrousel

Voor het werk *Sleepers IV* fotografeerde Francis Alÿs mensen en honden die slapen op straat, op banken en in bushaltes in Mexico City. De foto's zijn bij daglicht op straatniveau gemaakt en worden dan ook laag op de muur geprojecteerd. Evenals in het echte leven moet je naar beneden kijken om de slapende mensen en dieren te kunnen zien. Hoewel de foto's zich makkelijk kunnen lenen als maatschappelijke kritiek, weerhoudt het werk zich van deze interpretatie. De foto's omarmen juist de kleurrijke wanorde van Mexico City en tonen de menselijke kant van het straatleven. In het werk vervagen grenzen tussen de private en publieke ruimte. Volgens de kunstenaar vangen zijn foto's momenten van dromen: "*Sleepers IV* toont de manier waarop dromen een rol kan spelen in het mogelijk heroverwegen van onze saamhorigheid." De beelden getuigen van een tijdelijk rustpunt van de menselijke activiteit te midden van de zon en het lawaai in de Mexicaanse hoofdstad. In zijn eigenzinnige werk laat de Belgische Alÿs zich inspireren door zijn woonplaats Mexico City. Hieruit ontstaan niet alleen foto's, maar ook plattegronden, tekeningen, performances en een verzameling van objecten gevonden op vlooiemarkten.

Francis Alÿs, *Sleepers IV*, 2011, copyright Francis Alÿs, met dank aan het Museum of Modern Art in Warschau

Wouter Osterholt & Ingrid Hapke, *Buurtwacht*, 2016

7 WOUTER OSTERHOLT
& INGRID HAPKE

Buurtwacht, 2016
video

Het werk van Wouter Osterholt en Ingrid Hapke voorziet politiek gevoelige onderwerpen van een genuanceerd kader en maakt ze bespreekbaar middels directe interactie met de gemeenschap. Zo ook het werk *Buurtwacht*, dat zij speciaal voor de tentoonstelling hebben gemaakt. De aanleiding voor dit werk is de plaatsing van een tijdelijk asielzoekerscentrum in de voormalige gevangenis Overmaze in de Maastrichtse wijk Limmel.

De komst van dit AZC zorgde bij sommige buurtbewoners voor onrust. Om de kans op direct contact tussen de buurt en de asielzoekers te verkleinen, werd de hoofdingang van het gebouw, die uitkijkt op een aangrenzende woonwijk, gesloten. Er kwam een kleinere ingang aan de noordoostkant voor in de plaats. Geïntregerd door dit besluit, onderzoeken de kunstenaars middels een tijdelijke interventie de motivatie voor de aanpassing van het complex. Waarom waren de buurtbewoners destijds bezorgd, en hoe is de situatie nu?

In de videoregistratie is te zien hoe de kunstenaars Limmel doorkruisen met een videoprojectie van een zogeheten *Lamassu*: een gevleugelde mensstier die vroeger als poortwachter voor een eeuwenoud paleis in Noord-Irak diende. Het beeld komt uit de Jezuïetenberg, een voormalige mergelgroeve net buiten Maastricht, en is ooit uitgehouwen door jezuïeten als uiting van interesse in verschillende culturen en religies. Enerzijds verwijst de *Lamassu* naar de huidige conflicten in het Midden-Oosten, want het paleis is vernietigd door de terreurorganisatie IS. Anderzijds refereert het beeld aan de tijd van het Mesopotamische rijk; de bakermat van onze huidige beschaving. Deze symbolische poortwachter straalt macht en ontzag uit, maar biedt ook bescherming tegen kwaad van buitenaf. Osterholt en Hapke proberen aan de hand van de geprojecteerde *Lamassu* met de bewoners van Limmel in gesprek te gaan over de komst van vluchtelingen in de wijk, en de wijze waarop er nu met elkaar wordt samengeleefd.

Tudor Bratu, *A Disquieting Suggestion (after Macintyre)*, 2014

8 TUDOR BRATU

The Brutality of Facts, 2016
maquette, diaprojecties,
fotografie, tekst

Zowel in het werk als in het leven van Tudor Bratu speelt migratie een belangrijke rol. Als negenjarige jongen migreerde Bratu vanuit Roemenië naar Nederland. In zijn oeuvre, dat bestaat uit foto's, essays, video's en installaties, staan thema's als identiteit, de staat van 'tussen-in-zijn' en transformatie centraal. Vorige zomer, tijdens Bratu's residentie in de Oostenrijkse stad Graz, reisde de kunstenaar naar het Keleti station in Boedapest. Hier startte, net als voor een groot aantal migranten, zijn reis richting Duitsland. De observaties en aantekeningen van zijn ontmoetingen tijdens deze treinreizen vormen

samen met zijn eigen migratiegeschiedenis het uitgangspunt van de presentatie in Marres. De maquette toont een route die wordt begrensd door bestaande muren, zoals de Palestijnse-Israëliëse muur en de Amerikaans-Mexicaanse muur, alsook de nieuwe muur tussen Turkije en Griekenland. Dit landschap van grenzen laat zien hoe politieke ontwikkelingen beweging en stilstand – migratie – beïnvloeden. In plaats van met open vizier de Ander tegemoet te treden, trekken we muren op, lijkt Bratu te willen zeggen.

Tracking Happiness, 2009
video, 11 minuten

De Roemeense kunstenaar Mircea Cantor verbeeldt in de video *Tracking Happiness* op treffende wijze de zoektocht naar geluk. Zeven in het wit geklede vrouwen lopen in een kring door wit zand, terwijl ze de voetstappen van diegene voor hun met een bezem uitvegen. Het is een eenvoudige handeling, en de sfeer en de gebaren zijn sereen. Soms lijken de beelden naar een climax toe te werken, maar vervallen dan weer in een repeterende vorm. Achter de eenvoud schuilt een diepere boodschap die voor elke

toeschouwer geldt. Waar ligt geluk? Wie laat je het pad naar geluk vinden? Het antwoord in het werk van Cantor is dubbelzinnig. Je kunt iemand anders zijn voetstappen volgen, maar dit geeft geen garantie voor je eigen geluk. Echter, wanneer je de voetstappen wist, begin je weer van voor af aan. Cantor is een veelzijdige kunstenaar die met zijn kernachtige installaties, video's, foto's, sculpturen en performances de wereld van vandaag als uitgangspunt neemt en deze interpreteert in metaforische beelden.

Mircea Cantor, *Tracking Happiness*, 2009

REISNOTITIES

Op 27 juni 1940, in navolging van de geheime protocolafspraken gemaakt door Molotov en Von Ribbentrop naast het officiële verdrag uit 1939, stelt de Sovjet-Unie een ultimatum aan Roemenië. Hierin eist de U.S.S.R. de overdracht van de provincies Bessarabië en Noord-Boekovina. Onmachtig om de militaire Sovjetdruk het hoofd te bieden stemt Roemenië de volgende ochtend toe. Terwijl gewapende Sovjettroepen de regionale hoofdstad Chisinau naderen, krijgen inwoners van beide provincies 48 uur de tijd om territoria en eigendommen te verlaten voordat de grenzen permanent worden gesloten. Op 28 juni van dat jaar wordt mijn grootmoeder de eerste vluchteling die ik ooit zou ontmoeten.

Drie jaar voordat de revolutie in 1986 Roemenië zou bevrijden van het dictatorschap van Nicolae Ceaușescu, slechts een paar maanden voordat ik mij permanent in Nederland zou hervestigen en enkele weken nadat mijn vader als politiek asielzoeker naar Zwitserland vluchtte, denkt mijn grootmoeder terug aan delen van haar reis. De familie woont in de commune Cimislia, destijds een kleine, landelijke nederzetting 70 kilometer ten zuiden van Chisinau. Haar moeder, mijn overgrootmoeder, is de dochter van een priester. Haar vader, een verdienstelijke bariton die op zondagen in de lokale kerk zingt, dient in het Roemeense leger als luitenant. Het zal nog jaren duren tot de industriële revolutie deze streken bereikt en de familie leeft een boerenleven, geleid door de behoeften van het land en het verstrijken der seizoenen.

Wanneer boodschappers arriveren met het nieuws van de aanstaande Sovjetinvasie pakt de familie de weinige

spullen in die mee kunnen worden genomen. Er wordt een bericht gestuurd naar de frontlinie, naar de divisie waarin haar vader is gestationeerd. “We steken vannacht de grens over,” staat erin, “ontmoet ons in Boekarest wanneer je kunt.” De vier kinderen en hun moeder vertrekken ‘s nachts en steken de grens te voet over. Treinen, door de Roemeense overheid ingezet om de bijna 200000 vluchtelingen te transporteren, verplaatsen hen langzaam over de Roemeense vlakten. Water is schaars en deze treinen zitten vol. Bij de aankomst in Boekarest wordt een van haar koffers gestolen. Wanneer ze ontdekt dat het om de koffer met haar kinderherinneringen gaat, wordt mijn tienergrootmoeder getroffen door verlamming aan de linkerkant van haar lichaam. De laatste gouden munten worden uitgegeven aan dokters, maar haar herstel duurt maanden. Na aankomst krijgen vluchtelingenfamilies eenpersoonskamers toegewezen, maar geen leefgeld. Ze behelpen zich.

Ten tijde van mijn grootmoeders aankomst in Boekarest rijden er andere treinen door Roemenië, treinen gevuld met joden en zigeuners. Deze treinen hebben geen echte bestemmingen en het is niet de bedoeling dat passagiers ergens arriveren.

Op het hoogtepunt van de Europese migrantencrisis, in de zomer van 2015, stap ik zelf in een trein. Ik kom te zitten tegenover een gesluisde vrouw met littekens op haar beide handen. Op haar schoot slaapt haar dochter en verfrommelde tassen zijn onder haar zitting gepropt. Ze is haar baby aan het voeden wanneer er in Regensburg een ouder echtpaar instapt. Met hun plaatsbewijzen in de hand bekijken ze haar en zeggen “Du gehörst hier nicht.”

Tudor Bratu

BUURTWACHT

Een project van Wouter Osterholt en Ingrid Hapke

Inleiding

Het project *Buurtwacht* richt zich op de verhouding tussen de lokale inwoners van de Maastrichtse wijk Limmel en migranten, grotendeels uit Irak en Syrië, die zijn gehuisvest in een tijdelijk asielzoekerscentrum in een voormalige gevangenis. De focus ligt op het visualiseren van de ongerustheid, acties en reacties van de gemeenschap met betrekking tot de komst van de nieuwe bewoners.

De bijdrage aan de tentoonstelling *The Measure of our Travelling Feet* is gebaseerd op twee Mesopotamische mens-stieren uit de Jezuïetenberg in Maastricht, waarvan de geschiedenis is vervlochten met die van Syrië en Irak. De beelden in de berg zullen in ere worden hersteld als stadswachters, een functie die zij ook hadden in de Assyrische stad Dur-Sharrukin rond 700 v.Chr.

De beelden zijn gescand, geanimeerd en vervolgens geprojecteerd op verschillende plekken in Limmel. De symbolische bescherming van de beelden laat zich gelden voor de gehele wijk, zowel voor de inwoners van Limmel alsmede voor de nieuwe bewoners. De 'patrouillerende' buurtwachters en hun effect op de wijk zijn gedocumenteerd en worden als een videowerk in de tentoonstelling getoond.

Achtergrond

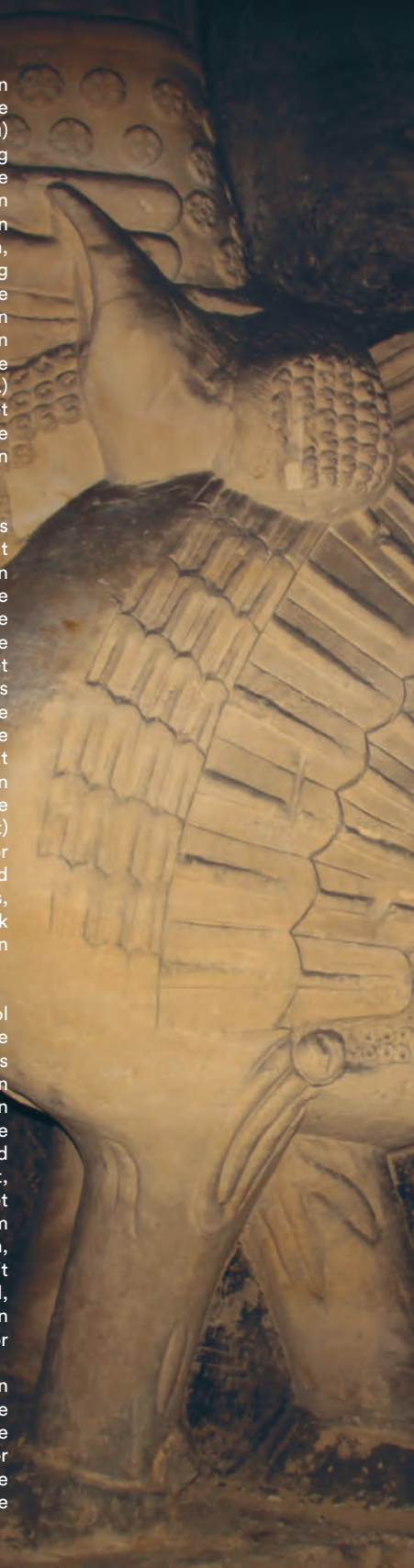
Even buiten Maastricht bevindt zich de ingang tot een oude kalksteengroeve die bekend staat als de Jezuïetenberg. In 1880 stopte de commerciële exploitatie van de groeve en in 1860 begonnen scholastieken en theologanten van de Jezuïetenorde in Maastricht delen van de groeve te gebruiken in hun vrije tijd. In bijna een eeuw tijd hakten zij een groot aantal objecten in de mergelwanden. De beeldhouwwerken waren vooral reproducties van culturele artefacten die zij tijdens hun reizen waren tegengekomen. De groeve werd uiteindelijk een museum met een grote verscheidenheid aan beelden, met onder andere reproducties van Assyrische gevleugelde stieren, het Alhambra en het hoofd van Ramses II. De eclectische selectie belichaamt een culturele diversiteit die een noodzakelijk tegenwicht biedt in tijden van toenemende xenofobie.

Voor ons waren de meest interessante en opmerkelijkste objecten in de groeve de twee gevleugelde stiermannen (Lamassu) die de vroegere ingang van de berg flankeren. Deze wezens waren de eerste grote studies van de Jezuïeten. Het zijn reproducties van beelden die de Jezuïeten in het Louvre in Parijs hadden gezien, opgegraven door de Franse archeoloog Paul-Émile Botta en in 1846 naar de Franse hoofdstad gebracht. De originelen waren de poortwachters van een van de zeven poorten in de muur rond het paleis van de Assyrische koning Sargon II (706 v.Chr.) Het paleis bevond zich in een citadel met de naam Dur-Sharrukin, het huidige Khorsabad, 15 km buiten Mosul in Noord-Irak.

De Lamassu stonden oorspronkelijk als goddelijke wachters aan de buitenkant van de stadspoort om het koninkrijk en zijn inwoners tegen duistere krachten te beschermen. Men geloofde dat deze wezens sterke krachten bezaten. Ze dienden niet alleen als herinnering aan het ultieme gezag van de koning, maar ook als symbolische hoeders van alle mensen. De beeldhouwwerken zijn een combinatie van het lichaam van een stier (straalt kracht uit) en de vleugels van een roofvogel (symboliseren de macht van de koning die op zijn onderdanen neerkijkt) en het hoofd van een mens dat staat voor de heerser en zijn intelligentie. Het hoofd wordt versierd met een kroon met hoorns, als teken van goddelijkheid. Hun aanblik wekte ontzag en ze straalden onoverwinnelijkheid uit.

Maar terugkijkend zijn ze vooral symbool komen te staan voor de tragedie in de regio, getekend door geopolitieke chaos en machtsstrijd. De meeste overblijfselen van de citadel van Sargon, zoals beelden en reliëfs, werden gedurende de opgravingen in de 19de eeuw verwijderd en kwamen in diverse musea terecht, zoals het British Museum in Londen, het Louvre in Parijs en het Nationaal Museum van Irak in Bagdad. Andere ornamenten, evenals fundamente en muren van dit neo-Assyrische rijk bleven bewaard, totdat de archeologische vindplaats in maart 2015 werd gebombardeerd door militanten van de Islamitische Staat.

De historische vindplaatsen hadden echter al lang voor de aanvallen van de IS-militanten te lijden gehad - vanaf de vroege archeologische plunderingen door de koloniale machthebbers in de 19de eeuw tot de recentere militaire interventie

van de zogenaamde *coalition of the willing* (landen die de invasie van Irak in 2003 steunden). Zij negeerden de waarschuwingen van organisaties met betrekking tot het beschermen van het culturele erfgoed van Irak, wat vervolgens resulteerde in de verwoesting van duizenden unieke en onbeschermd archeologische vindplaatsen, locaties die aan de wieg van onze huidige beschaving staan. Juist in deze tijd waarin we een steeds grotere tweedeling tussen oost en west zien, is het zorgwekkend dat het fundament van onze gedeelde Euraziatische identiteit wordt weggevaagd.

Het terugtrekken van de Amerikaanse strijdkrachten uit Iraaks grondgebied eind 2011 creëerde een vacuüm waarin het sektarisme meer macht kreeg, met name doordat het land al zeer verdeeld was vanwege de vele verschillende religieuze, culturele en etnische groepen. Dit had tot gevolg dat het land zich continu in staat van oorlog bevond, wat religieuze extremisten als IS een perfect platform bood om tegen 'het westen' te strijden en in de regio een nieuw islamitisch kalifaat te stichten dat zich tot in Syrië uitstrekt.

Door deze angstwekkende gebeurtenissen vluchtten veel mensen naar buurlanden als Jordanië, Libanon en Turkije, terwijl anderen aan de gevaarlijke reis naar Europa begonnen. De laatste jaren zijn deze oorlog en de gevolgen ervan dagelijks in het nieuws geweest en wordt het verantwoordelijkheidsgevoel en mededogen van de Europese politici en burgers zwaar op de proef gesteld. Steeds meer zien wij (in Europa) deze humanitaire ramp niet alleen op onze televisies, maar ook in onze directe omgeving. De vele bureaucratische belemmeringen en de opkomst van rechtse groeperingen in het westen konden de komst van steeds meer migranten op zoek naar een toevluchtsoord niet voorkomen. Talrijke nieuwe asielzoekerscentra werden geopend, ook in Nederland, waar lege gebouwen verspreid over het hele land een nieuwe bestemming kregen - en nog steeds krijgen - om als opvang te dienen.

In Maastricht wordt een voormalige gevangenis in de wijk Limmel (Overmaze) gebruikt voor de opvang van 600 migranten. Tijdens een inspraakavond in september 2014, georganiseerd door de gemeente in samenwerking met het COA (Centraal orgaan opvang asielzoekers) uitten inwoners van Limmel hun zorgen

over de komst van de migranten en toonden hun angst voor "een aanslag op het sociale leven in hun wijk". Een van de inwoners bracht zijn angst onder woorden met de vraag "Kan er een strijder van IS tussen zitten?"¹

Tijdens een eerdere vergadering van de raadscommissie Algemene Zaken en Middelen in dezelfde maand zei een vertegenwoordiger van de buurtraad van Limmel: "Limmel is een van de meest sociale en gastvrije wijken van de stad. Het is met afstand het fijnste stukje van de stad. Juist daarom moet je oppassen voor de sociale druk die mogelijk ontstaat op Limmel als deze kwetsbare wijk er zomaar ineens 600 inwoners bij krijgt: mensen die de taal niet spreken; mensen die ver afstaan van de westerse samenleving."²

Eind 2014 ging het asielzoekerscentrum open, maar pas na wijzigingen aan de originele bouwconstructie, zoals geëist door de inwoners van Limmel in de vergaderingen van de raadscommissie. De hoofdingang, die uitkijkt op een aangrenzende woonwijk, werd gesloten. In plaats daarvan werd een kleinere ingang in de gevangenismuur aan de noordoostkant van het complex gecreëerd. Op deze manier worden de nieuwe inwoners weggeleid van de woonwijk via een verlaten industriegebied, buiten het directe zicht van de gemeenschap. Dit streven van de lokale bewoners om hun woongebied te beschermen is het uitgangspunt van het project geworden. Het videowerk legt de "traveling feet" van de Lamassu vast vanuit hun ondergrondse schuilplaats door de straten van Limmel tot hun uiteindelijke bestemming, de nieuwe poort van de voormalige gevangenis.

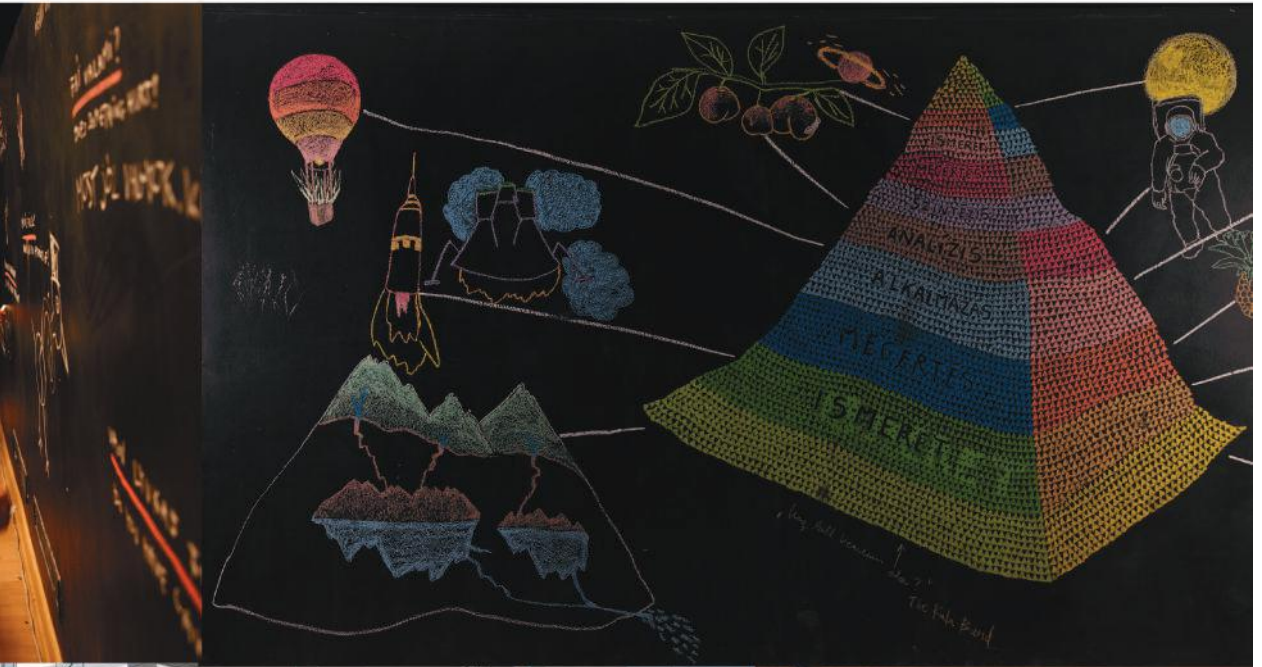
¹bron: www.maastrichtaktueel.nl, Limmel legt zich morrend neer bij komst asielzoekers, 30 september 2014, door Sjak Planthof

² bron: www.dichtbij.nl, 'Politiek unaniem akkoord met komst 600 asielzoekers', 4 september 2014

OBJECTS of home HOME of objects

objects that people miss most when they arrive somewhere or when they are away from home, well known objects, the memory, the ideal of objects, that a person can be able to connect to. you can add words, stories and drawings to "the bubble of what you leave behind"

DE AFVALLIGE

Op een zaterdagmiddag begin dit jaar liep ik in de buurt van het Waterlooplein in Amsterdam. Twee helikopters cirkelden in de lucht, veel ME op straat: er stond iets te gebeuren. Ik vroeg het aan een van de agenten die de doorgang naar het Stopera-gebouw blokkeerde. Hij vertelde dat er twee groepen zouden gaan demonstreren. Simpel gezegd was het de rechtse Pegida-beweging, met het standpunt 'sluit de grenzen', tegen de anarchisten en socialisten met hun 'vluchtelingen welkom'. Omdat ik zulke demonstraties alleen op het nieuws had gezien was ik nieuwsgierig hoe dit er in het echt aan toe zou gaan. De nieuwstof-to's die ik kende lieten meestal schreeuwende menigtes, protestborden, woedende gezichten, vechtpartijen en arrestaties zien. Ik bereidde me voor op iets soortgelijks.

Toen ik aankwam stond de Pegida-beweging opgesteld op de brug over de Amstel. De socialisten stonden op de weg voor de brug. De zone tussen de twee partijen, onder controle gehouden door de ME, was beladen. Beide partijen fokten elkaar op met provocerende uitspraken, geschreeuw en gescheld. Soms brak er iemand door de ME-linie heen en ontlokte een vechtpartij. Journalisten doken daar dan met hun camera's op, blij met de actie en de daaropvolgende reactie van de ME op paarden.

Terwijl de meesten gefocust waren op wat er in die tussenruimte gebeurde, besloot ik rond te lopen en de menigte vanaf een veilige afstand gade te slaan.

Hier werd ik omringd door nieuwsgierige voorbijgangers, of mensen die doelbewust waren gekomen maar net als ik niet middenin de demonstratie wilden belanden. Zoals een vrouw die haar hondje uitliet en met haar roze iPad een paar foto's van de demonstratie maakte. Wat studenten die op de lege fietsenrekken stonden, een racefietser die toevallig passeerde en de demonstratie als aanleiding nam om een slok uit zijn bidon te nemen, toeristen met rolkoffers die de metro-ingang op het Waterlooplein wilden bereiken.

Mijn blik viel op een man met een boek in zijn hand. Hij liep op meerdere plekken doelgericht op de ME af, om vanuit die positie even door de linie heen te spieken en vervolgens weer een veiliger heenkomen op te zoeken. De titel van zijn boek was De Afvallige. Dat vond ik een veelzeggend woord gezien de context waarin we ons beiden bevonden. Ik nam snel wat snapshots van hem. Daarna deed ik een poging hem voor mijn camera te laten poseren, omdat ik nog iets meer van de demonstratie op de achtergrond wilde. Terwijl ik hem de reden hiervoor toelichtte draaide hij zijn boek snel om, zodat de titel niet meer te zien was, en verzocht me geen foto's meer te maken.

Twee maanden na dit incident vertrok ik op reis. Voor mijn bijdrage aan de tentoonstelling The Measure of our Traveling Feet had ik namelijk besloten een oude Romeinse route te wandelen en te reizen in het gebied dat momenteel de grens van Europa aangeeft, en waartoe voor vluchtelingen begin dit jaar de toegang werd geblokkeerd met hekken en grenspatrouilles. Wat ik heb vastgelegd ziet u in de tentoonstelling.

En dat boek, dat moet u echt gaan lezen. U zult zien dat het niet geheel toevallig op mijn pad kwam in de aanloop naar deze reis.

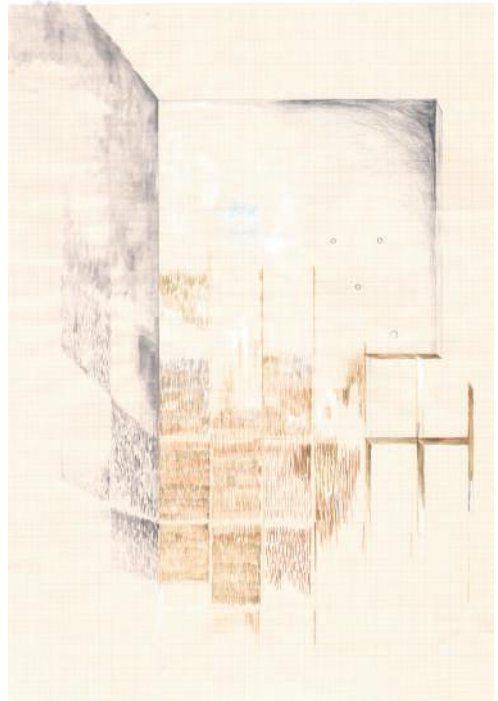
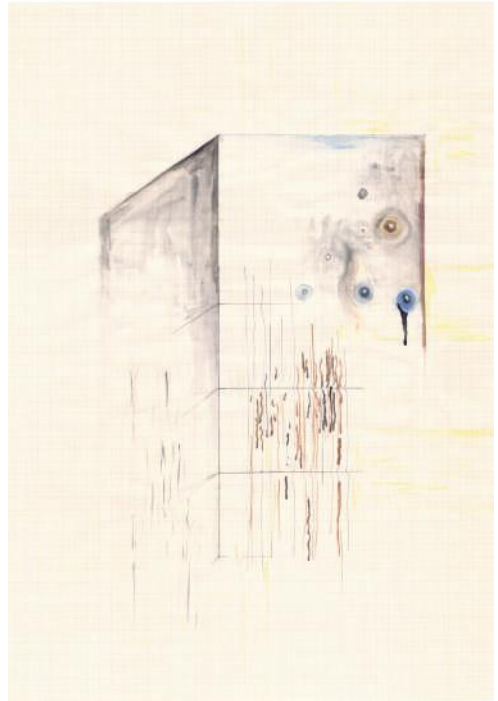
10 RÓZA EL-HASSAN

*Times of Big Change -
#Breeze in Maastricht*, 2016
wilgentakken, zand, klei,
plastic flessen

Freedom Statue, 2014
hout (2 elementen)
159 x 180 x 15 cm

*Settlement on the Moon -
Homage to Nader Khalili*, 2016
muurschildering, collage
verf, hout, papier
diameter 136 cm

Het werk van de Syrisch-Hongaarse kunstenaar Róza El-Hassan wordt gekenmerkt door een sterk sociaal engagement. Artistieke en politieke acties zijn voor haar onlosmakelijk met elkaar verbonden. De werken in Marres komen voort uit El-Hassans uitgebreide onderzoek naar eco-architectuur: een manier van bouwen waarbij slechts gebruik wordt gemaakt van natuurlijke, lokale materialen. De kunstenaar omschrijft dit als “houses that are growing from the Earth.” Deze manier van werken is niet alleen goedkoop en milieuvriendelijk, maar stelt mensen ook in staat om zelfstandig een huis te bouwen. Eco-architectuur is in elk klimaat anders. Warme en droge gebieden kennen bijvoorbeeld huizen van adobe, een mengsel van zand, water, klei en organische materialen als stro en mest. In de Maasregio kan er gebruik worden gemaakt van gevlochten wilgentenen, baksteen en klei, zoals te zien is in het werk in de tentoonstelling. El-Hassan presenteert zulke installaties niet alleen in een museale context, maar ontwikkelt ze ook tot prototypes voor noodhuisvesting. Op deze manier zet ze haar kennis van eco-architectuur in voor het vinden van een oplossing of alternatief voor de huisvesting van vluchtelingen.

Róza El-Hassan, tekeningen voor een *site-specific* installatie, 2016

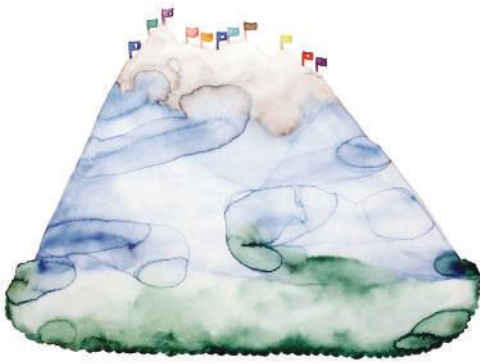
11 ANCA BENERA &
ARNOLD ESTEFAN

jus soli, 2013
performance opgenomen
op video
48 minuten

In de (gedocumenteerde) performance *jus soli* ontrafelen Anca Benera en Arnold Estefan hun nationale identiteiten. 'Jus soli' is een Latijnse uitdrukking die 'het recht van de grond' betekent: het principe dat de nationaliteit van een individu wordt bepaald door de plek waar iemand geboren is. In een secuur proces, dat meerdere dagen duurde, ontrafelde het duo de vlaggen van zowel hun thuisland Roemenië als van hun etnische achtergronden: Italië, Oekraïne, Hongarije en Spanje. De vlag, het symbool van een natie, brengen Benera en Estefan terug tot het ruwe materiaal, zodat het opgerolde garen geen enkele associatie meer heeft met nationaliteit of etniciteit. Evenals het andere werk in de tentoonstelling, *Untitled*, is *jus soli* een gevoelige analyse van actuele politieke en culturele kwesties. Het werk van Benera en Estefan filtert de realiteit en toont haar in bedachtzame conceptuele gebaren.

Anca Benera & Arnold Estefan, *jus soli*, 2013

Zsófia Szemző, *Feint realestate*, 2011

12 ZSÓFIA SZEMZŐ

*The bubble of what you
leave behind*, 2016
muurtekening, sculpturen

Wat gebeurt er wanneer je weg van huis bent? Wat heb je nodig om je ergens thuis te voelen? In *The bubble of what you leave behind* stelt de Hongaarse kunstenaar Zsófia Szemző het idee van thuis en gemis centraal. Speciaal voor deze tentoonstelling maakt zij een muurtekening en een ruimtelijk werk. In de muurtekening is de piramide van psycholoog Abraham Maslow opgenomen die aangeeft hoe belangrijk een thuishaven en veiligheid is. In haar fijnzinnige tekenstijl toont Szemző daarnaast verhalen van historische personen, zoals de patroonheilige St. Servaes, die ooit als vreemdeling naar

Maastricht zijn gekomen. Ze nodigt de toeschouwer uit eigen gedachten en tekeningen aan het werk toe te voegen. Ook het ruimtelijk werk is voortgekomen in samenwerking met publiek. Tijdens educatieve workshops vraagt Szemző jongeren uit Maastricht en daarbuiten welke objecten ervoor zorgen dat zij zich ergens thuis voelen, of die hen aan thuis doen denken, en ontwikkelt deze tot kleine sculpturen. Het gemis uit zich in een groeiend landschap van objecten. Zo maakt Szemző aan de hand van meerdere verhalen en in verschillende vormen een gevoelig en persoonlijk werk, dat tegelijkertijd grote thema's onderzoekt.

13 PAULIEN OLTHETEN

nieuwe installatie, 2016
fotografie en video

Met haar fotocamera reist de Nederlandse kunstenaar Paulien Oltheten de wereld over en fotografeert mensen in de openbare ruimte. In haar foto's, video's en teksten neemt ze houdingen, gedragingen en alledaagse handelingen van mensen onder de loep. Speciaal voor deze tentoonstelling reisde Oltheten over land van Oost- naar West-Europa en fotografeerde met een nauwlettend oog de personen op haar pad, de omgeving en toevallige momenten. Een deel van haar reis legde ze te voet af over de eeuwenoude wandelroute van de Via Egnatia, die van Durres in Albanië naar Istanbul in Turkije loopt. De weg, die oorspronkelijk in Rome begon, bestaat al sinds de Romeinen en kent dan ook een lange geschiedenis: de weg is gebruikt door handelaren, toeristen en tegenwoordig ook door vluchtelingen die de Balkan doorkruisen om West-Europa te bereiken. Door het huidige vluchtelingenvraagstuk heeft dit werk – bedoeld of onbedoeld – dan ook een politieke lading. Toch lijkt de kunstenaar een ander beeld van de vluchtelingencrisis te tonen dan de nieuwsmedia. Oltheten richt haar camera met name op de dagelijkse bezigheden van de mensen die zij op haar route tegenkomt: de routines van lokale bewoners of juist de nieuwe gewoonten die onderweg ontstaan.

Paulien Oltheten, *Kapitalism*, 2016

Mounira Al Solh, *I strongly believe in our right to be frivolous*, 2013-doorlopend

14 MOUNIRA AL SOLH

I strongly believe in our right to be frivolous, 2013-doorlopend
tekeningen en collages op papier/
geborduurd textiel

Met deze serie intieme portretten geeft de Libanese kunstenaar Mounira Al Solh een gezicht aan de migratiecrisis. Vanaf eind 2013 ontmoette Al Solh in haar woonplaats Beiroet Syrische vluchtelingen, die als gevolg van de oorlog naar Libanon zijn gevlucht. Elk gesprek verbeeldde ze in een getekend portret of in fragmentarische krabbels op de vellen van een simpel notitieblok. Sommige portretten zijn in samenwerking met vluchtelingen en ontheemde vrouwen op textiel geborduurd, waarmee de kunstenaar hen tijdelijk werk

gaf. De tekeningen zijn ontwapenend. Niet alleen door de persoonlijke, ietwat onbeholpen tekenstijl van Al Solh, maar ook door het intense sociale proces dat achter de tekeningen schuil gaat. *I strongly believe in our right to be frivolous* is een groeiend werk met de ambitie van 1000 portretten. Al Solh zet haar werk voort in Nederland en volgt de route van de geïnterviewde vluchtelingen richting Duitsland, Oostenrijk en Griekenland. Zo zal het werk uiteindelijk de schaal van deze crisis verbeelden.

1. SHILPA GUPTA

Shilpa Gupta (1976) studeerde beeldhouwkunst aan de Sir J.J. School of Art in Mumbai. Ze heeft solotentoonstellingen gehad in het Museum voor Moderne Kunst in Arnhem, Contemporary Arts Center in Cincinnati, OK Center for Contemporary Art in Linz en Arnolfini in Bristol, en heeft deelgenomen aan de biënnales van onder andere Berlijn, Lyon, Gwangju, Havana, Yokohama en Liverpool. Haar werk is getoond in het Tate Modern, Londen, Centre Pompidou, Parijs, Solomon R. Guggenheim Museum, New York, New Museum, New York, Devi Art Foundation, Gurgaon, Louisiana Museum of Modern Art, Humlebæk, San Francisco Museum of Modern Art, en het Mori Art Museum, Tokio.

2. JULIANA CERQUEIRA LEITE

Juliana Cerqueira Leite (1981) woont en werkt in New York. Ze studeerde beeldhouwkunst aan de Chelsea College of Art en de Slade School of Fine Art, beide in Londen. Haar werk wordt sinds 2007 internationaal tentoongesteld, met recente groepstentoonstellingen in de Saatchi Gallery, Londen, de 4th Marrakech Biennale, DUVE Gallery, Berlijn, Art Basel Miami Beach en recente solo-exposities in Galleria Lorcan O'Neill, Rome, Casa Triângulo, São Paulo, en A.I.R. Gallery, New York. Ze ontving in 2006 de Kenneth Armitage Sculpture Prize en in 2010-2011 de A.I.R. Gallery Fellowship in New York. Ze is ook actief als curator met recente projecten in de Dumbo Arts Center en het St. Cecilia's Convent, beide in Brooklyn, New York, en in het Yinka Shonibare Guest Project in Londen.

3. SOCIÉTÉ RÉALISTE

Société Réaliste is een kunstenaarscollectief uit Parijs, opgericht in 2004 door Ferenc Gróf en Jean-Baptiste Naudy. Hun werk is in meerdere tentoonstellingen in Frankrijk getoond, waaronder in de Biennale de Lyon in 2009 en de Jeu de Paume (de solo-show *Empire, State, Building*) in 2011, maar ook in talloze andere internationale exposities, zoals in het Ludwig Museum in Boedapest in 2012, in het National Museum of Contemporary Art in Boekarest in 2011, in de Wrocław Contemporary Museum in 2012 en in het Sheila C. Johnson Design Center in New York in 2012.

4. SOL GARETH "GARRY" DAVIS

Sol Gareth "Garry" Davis (1921-2013) was een internationale vredesactivist, die het Wereldpaspoort en het Wereldburgerschap creëerde. Als voormalig Broadway-acteur, diende hij in de Tweede Wereldoorlog als B-17 bommenpiloot in het Amerikaanse leger. In 1986 stelde hij zichzelf verkiesbaar als burgemeester van Washington D.C. als kandidaat van de 'World Citizen Party' en ontving 585 stemmen. Tevens stelde hij zich in 1988 kandidaat voor de Amerikaanse presidentsverkiezingen. Davis publiceerde meerdere boeken over het wereldburgerschap en hield wereldwijd conferenties. Hij bleef zijn leven lang rondreizen en werd dikwijls verbannen en gearresteerd. "I am not a man without a country," zo stelde hij in Newsweek in 1978, "merely a man without nationality." Davis is tot aan zijn dood in 2013 natieloos gebleven.

5. & 11. ANCA BENERA & ARNOLD ESTEFAN

Anca Benera (1977) en Arnold Estefan (1978) wonen in Boekarest, Roemenië. Hun werk was te zien in *Sights and Sounds*, The Jewish Museum, New York (2016), *We only went to the NASA together*, MAK Center for Art and Architecture, Los Angeles (2016), *Global Control and Censorship*, ZKM, Karlsruhe (2016), *The School of Kyiv*, Kiev Biennale (2015), *Our Land/ Alien Territory*, 6th Moscow Biennale (2015), *Ideas for Change*, 1st Vienna Biennale, MAK, Wenen (2015), *Check Your Head!*, Off Biennale Boedapest (2015), *Der Brancusi-Effekt*, Kunsthalle Wien (2014), *Mum, Am I Barbarian?*, Istanbul Biennale (2013), en *Intense Proximity*, La Triennale, Palais de Tokyo, Parijs (2012).

6. FRANCIS ALÿS

Francis Alÿs (1959) studeerde architectuur aan het Institut Supérieur d'Architecture Saint-Luc in Tournai, België (1978-1983) en aan het Instituto Universitario di Architettura in Venetië (1983-1986). In 1987 verhuisde hij naar Mexico om te werken als architect. Vanaf 1991 worden wereldwijd solo-exposities van zijn werk georganiseerd, onder andere in The Museum of Modern Art, New York, Museo d'Arte Contemporanea, Turijn, Kunsthalle Zürich, Museo de Arte Reina Sofia, Madrid, Kunst-Werke, Berlijn en in Witte de With, Rotterdam. Ook is Alÿs' werk tentoongesteld in een groot aantal internationale groepstentoonstellingen, waaronder in de *Outlook International Art Exhibition* in Athene en *Moving Pictures* in het Guggenheim Museum in Bilbao.

7. WOUTER OSTERHOLT

Wouter Osterholt (1979) woont en werkt in Berlijn. Hij was artist-in-residence in de Townhouse Gallery in Caïro, het MAK Center in Los Angeles, Capacete in Rio de Janeiro, IASKA in Perth, en in PIST in Istanbul. Hij exposeerde onder andere in Studio-X RIO, SKOR, Fries Museum, de 13de Istanbul Biënnale, de Townhouse Gallery, en Schunck, museum in Heerlen. Hij gaf presentaties op de Braziliaanse Ambassade in Berlijn, Academy of Fine Arts, Helsinki, Mediamatic, Amsterdam, Heinrich Böll Stiftung, Berlijn, University of Central Lancashire, Preston, en het Centre for Independent Social Research, Sint-Petersburg.

7. INGRID HAPKE

Ingrid Hapke (1978) is onafhankelijk auteur en onderzoeker, en schreef haar promotieonderzoek over hedendaagse literatuurbewegingen in de Braziliaanse favela's en buitenwijken aan de universiteiten van São Paulo, Rio de Janeiro en Hamburg. Ze is gespecialiseerd in sociale discrepanties en conflicten, hun oorsprong en hun gevolgen voor specifieke maatschappijen. Dit werk vraagt om langdurig veldonderzoek en verscheidende artistieke vormen om bestaande structuren te onderzoeken. Ze werkt in verschillende samenwerkingsprojecten, zoals 'Be not a servant of men' (NL/Paraguay, 2013) en 'Paraíso Ocupado' (Rio de Janeiro, 2014-2016). Ze was medeorganisator van de interviewbundel *Polifonias marginais* (2015) en het eerste Marginal Poetry Festival in Duitsland (2013).

8. TUDOR BRATU

Tudor Bratu (1977) voltooide zijn opleiding aan de Gerrit Rietveld Academie in 2003. Hij studeerde kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en voltooide een onderzoeksresidentie aan de Rijksakademie van beeldende kunsten in 2008. Sinds 2010 is Bratu directeur van het kunstenaarsresidentieprogramma Bucharest AiR. Tussen 2013 en 2015 was Bratu artistiek directeur van het artist-in-residency programma in Chongqing, China. Bratu's werk is onderdeel van verschillende internationale collecties, waaronder de Bibliothèque Kandinsky van het Centre Pompidou, Parijs, fotografiemuseum FOAM, de collectie van de Rijksakademie van beeldende kunsten, en de Allard Jakobs Collectie.

9. MIRCEA CANTOR

Internationale solotentoonstellingen van Mircea Cantor (1977) werden onder andere georganiseerd in het Museum of the Moving Image in New York, Salzburger Kunstverein, Musée Rodin in Parijs, Kunsthaus Zürich, Modern Art Oxford, Arnolfini in Bristol, Múcsarnok in Boedapest, Camden Arts Centre in Londen, Centre Georges Pompidou in Parijs, Philadelphia Museum of Art, en Tel Aviv Museum of Art. Hij nam deel aan diverse groepstentoonstellingen, zoals de 56th Venice Biennale in het Azerbeidzjan Paviljoen (2015), *I Decided Not to Save the World* in het Tate Modern, Londen (2011), *The Workers at MASS* in het MoCA, Los Angeles (2011) en *Les Promesses du passé* in Centre Georges Pompidou (2010). Naast kunstenaar is Cantor co-editor voor het kunstenaarsmagazine *VERSION*. Hij ontving in 2011 de prestigieuze Marcel Duchamp Prijs.

10. RÓZA EL-HASSAN

Róza El-Hassan (1966) woont en werkt in Boedapest. Haar sociale interventies, objecten en tekeningen zijn wereldwijd tentoongesteld. Ze had solotentoonstellingen in Kunstmuseum Basel (2012), Múcsarnok, Boedapest (2006), The Drawing Center, New York (2003), Secession, Wenen (2000), Ludwig Museum Budapest en De Vleeshal, Middelburg (beide 1999), en Neue Galerie am Landesmuseum, Graz (1995). Tevens publiceert ze op de website syrianvoicesmediationandart.wordpress.com over haar onderzoek naar eco-architectuur.

12. ZSÓFIA SZEMZŐ

Zsófia Szemző (1982) woont en werkt in Boedapest. Ze studeerde aan de Moholy-Nagy University of Art and Design in Boedapest (2003-2008) en aansluitend aan de ENSCI, Paris Mastère Spécialisé en Création et Technologie Contemporain (2008-2009). In 2011 volgden twee solotentoonstellingen: *Something is missing* in Liget gallery en *Feint Real Estate Agency* in Inda Galéria, Boedapest. Ze werkt tevens als curator en richtte in 2014 *Co-op* op met Judit Csatlós en Daniela Krajcova. Szemző exposeerde verder in *Not free*, Off Biennale in Boedapest, in de WhiteBox gallery in New York en in *Rain come down!* in de Z2O Sara Zanin galerie in Rome.

13. PAULIEN OLTHETEN

Paulien Oltheten (1982) volgde haar opleiding aan de Academie voor Kunst en Vormgeving 's-Hertogenbosch (2000-2004) en de Rijksakademie van beeldende kunsten in Amsterdam (2005-2006). Haar werk was te zien in groeps- en solotentoonstellingen in het Stedelijk Museum Amsterdam, Galerie Fons Welters in Amsterdam, het Stedelijk Museum Schiedam, het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam, het Braunschweig Museum for Photography, MANIFESTA in St. Petersburg en het ACCA Australian Centre for Contemporary Art. Ook gaf ze performances in De Buren, Brussel (2016), Fondazione Ratti, Como (2015), Kunst-Werke, Berlin (2015), NCCA, Moskou (2015), Helmhaus Zürich (2015) en IDFA Documentary Film Festival Amsterdam (2014). In 2017 zal ze aan de Cité des Arts in Parijs werken.

14. MOUNIRA AL SOLH

Mounira Al Solh (1978) studeerde schilderkunst aan de Libanese Universiteit in Beiroet, en beeldende kunst aan de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam. In 2007-2008 was ze onderzoeksresident aan de Rijksakademie van beeldende kunsten in Amsterdam. Vanaf 2008 publiceert Al Solh samen met redacteurs, schrijvers en kunstenaars *NOA (Not Only Arabic) magazine*, dat alleen op afspraak gelezen kan worden. Solotentoonstellingen van haar zijn werk zijn georganiseerd in Alt Istanbul, Sfeir-Semler Gallery, Beiroet, Kunsthalle Lissabon, en Art in General, New York. Al Solhs werk maakte onderdeel uit van groepstentoonstellingen in Homeworks, Beiroet, de Biënnale van Venetië, Kunst-Werke, Berlijn, The New Museum, New York, Manifesta 8, Murcia, SMBA, Amsterdam, Al Riwaq, Bahrein, en de Istanbul Biënnale.

Marres, Huis voor Hedendaagse Cultuur ontvangt structurele steun van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de Provincie Limburg en de Gemeente Maastricht.

Zie www.marres.org voor meer informatie over het educatie- en publieksprogramma bij *The Measure of our Traveling Feet*.

Marres, Huis voor Hedendaagse Cultuur, ligt in het hart van de oude stad Maastricht. In Marres wordt met beeldend kunstenaars, muzikanten, vormgevers, koks en parfumeurs een nieuw vocabulaire voor de zintuigen ontwikkeld. Behalve een dynamisch programma met tentoonstellingen, presentaties en performances heeft Marres ook een prachtige tuin en een geweldig restaurant.

The Measure of our Traveling Feet wordt gesteund door The Art of Impact en het Prins Bernhard Cultuur Fonds.

Het werk van Mounira Al Sohl wordt mede mogelijk gemaakt door het Mondriaan Fonds. Het werk van Tudor Bratu kwam tot stand dankzij de steun van het Mondriaan Fonds en de heer A.A. van der Helm. En het werk van Tudor Bratu, Anca Benera & Arnold Estefan wordt gesteund door het Roemeens Cultureel Instituut Brussel.

Speciale dank aan Stichting Jezuietenberg, FlexForm, Paleopixels, BeamSystems en Sjors Bindels voor medewerking aan het werk van Wouter Osterholt en Ingrid Hapke.

Beeld: met dank aan alle deelnemende kunstenaars, TJ Boulting (Juliana Cerqueira Leite), Ben Brouillon (Anca Benera & Arnold Estefan) Museum of Modern Art Warschau (Francis Aiyis), Museum Voorlinden, Wassenaar (Shilpa Gupta)
Grafisch ontwerp: Vandejong
Teksten: Tudor Bratu, Valentijn Byvanck, Elvie Casteleijn, Claire van Els, Laura Mudde, Paulien Oltheten, Wouter Osterholt & Ingrid Hapke, Zsófia Szemző
Eindredactie: Elvie Casteleijn, Claire van Els, Laura Mudde
Coördinatie: Immy Willekens
Vertaling: Laura Schuster
Drukwerk: Unicum

Marres
Huis voor Hedendaagse Cultuur
Capucijnenstraat 98
6211 RT Maastricht
+31(0)43 3270 207
info@marres.org
www.marres.org

THE ART OF IMPACT

PRINS BERNHARD
CULTUURFONDS

provincie limburg

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Gemeente Maastricht

mondriaan
fonds

ROEMEENS
CULTUREEL INSTITUUT
BRUSSEL

Jezuietenberg
R. H. A. S. T. O. N. G. E. M. E. E. T.

